

XII. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia
Kolozsvár, 2009.május 13-15

A magyar királyi 1. honvéd hadsereg vezérkara és az 1944. október 15-i események a visszaemlékezések tükrében

Konzulens: Dr. Szabó József János egyetemi docens
*Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem,
Kossuth Lajos Hadtudományi Kar,
Hadtörténelem Tanszék*

Szerző: Nagy József
*Babes-Bolyai Tudományegyetem
Történelem és Filozófia Kar
Jelenkori történelem – nemzetközi kapcsolatok mesterképző szak
I. év.*

Általános helyzet 1944 őszén és a magyar királyi 1. honvéd hadsereg

1944 őszén a második világháború harcai a történelmi Magyarország határait is elérték. Az államvezetést mindez arra az elhatározásra készítette, hogy utat találjanak a háborúból való kiválásra.

Azonban a súlyos helyzetet már az 1942-43-as fordulat idején felismerték az előrelátóbb politikusok, katonai vezetők. A szovjet hadsereg közeledésével Kállay Miklós miniszterelnök 1943-44 telén úgy képzelte el az ország védelmét, hogy az újonnan felállított 1. hadsereggel megszállja a Kárpátokban húzódó magyar határt. A cél az volt, hogy a magyarságot minél sértetlenebbül, katonailag minél ütőképesebben átmenteni a háború utáni újjárendezés idejére, az ország területi épségének megtartása mellett. E gondolat alapja a katonai vezetőkben 1918 vészterhes eseményeinek volt a következménye.

1944. január 6-án Náday István vezérezredes vezetésével sor került a hadsereg mozgósítására a Tatár-hágótól az Uzsoki-szorosig szállva meg az Árpád-vonalat. Az akció a németek fele is tett egy gesztust, hiszen a fokozottabb részvételt volt hivatott tanúsítani a háborúban, másrészt a Kárpátok védelme kizárólag magyar egységek kezébe került. Kállay szerint, ha majd a szovjet haderő eléri a Kárpátokat és megbizonyosodik, hogy a magyaroknak nincs támadószándékuk, akkor majd Moszkvában meggondolják, hogy érdemes e frontálisan támadni a magyar állásokat.¹

Azt szerették volna elérni, hogy mindenáron az angolszász csapatok szállják meg az országot, egy balkáni partraszállás esetén.

Az 1944. március 19-i német megszállás végzetesen módosította a magyar politikai élet körülményeit és erőviszonyait. A németek felszámoltak szinte minden konzervatív nyugatbarát politikai és katonai csoportot. Az átállás előkészítésével foglalkozó kiugrási iroda igen szűk bázisra építhetett.

A német vezetés minden szinten vazallusává tette a magyar államot. A honvéd vezérkarban elsősorban némethű tisztek kerültek a kulcspozíciókba (Vörös János vezérezredes lesz a honvéd vezérkar főnöke, helyettese László Dezső altábornagy). Ennek következményeként április 17-én az 1. magyar hadsereg támadásba lendült a

¹ Gosztonyi Péter: *A magyar honvédség a második világháborúban*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1995, 129.

Heeresgruppe Nordukranie (Észak-Ukrajna Hadseregcsoport) alárendeltségében Lakatos Géza altábornagy irányításával, hogy betömje a német erők kettészakadása következtében keletkezett 200 km-es rést.

A Kárpátok előterében vívott harcokban őszig kb. 80.000 fő veszteséget szenvedett a hadsereg, amikor a Magyarország területén vívott harcok idején az ország határára vonult vissza.

1944 októberében a magyar 2. hadsereg kénytelen volt teljesen feladni Erdélyt, október közepén leharcolt alakulataival a Tisza vonala irányába vonult. A 3. hadsereg az ország dél-keleti részén szintén a Tisza vonala fele hátrált. Malinovszkij szovjet marsall 2. Ukrán Frontja október 6-án Szeged térségéből mért rá végzetes csapást, mely ellen a németek Debrecen térségében erőteljes ellencsapással válaszoltak, ideiglenesen megállítva a szovjet csapatokat, ezáltal időt hagyva a Kárpátalján lévő 1. magyar hadseregnek és az ettől délre lévő további német-magyar erőknek a visszavonulásra. A Kárpátok észak-keleti külső peremén a 4. Ukrán Front Petrov vezérezedes irányításával ennek ellenére, még mindig nem tudta át törni a szorosok védelmét.

Az 1. hadsereg szeptember 25 után vonult végleg a Hunyadi- és Szent László előretolt állásokból a Kárpátok gerincén lévő Árpád-állásba. Október közepén több csapattest elvonása után a következő alakulatokból állt, mint a három magyar hadsereg legütőképesebbje, de nem rendelkezve gépesített egységekkel:

A III. hadtest (Hollósy-Kuthy László altábornagy) az Uzsoki- és Lupkowi-hágó térségében zárta le a határvonalat október 15-ére vonulva vissza az Árpád-állásba (6. hadosztály, 2. hegyidandár). Tőle északra a félig feltöltött 1. német páncélos hadsereg helyezkedett el, mely súlyos harcokat vívott a Duklai-hágó térségében (96., 168., 254., gyalogos-, a 100., 101. könnyűgyalogos-hadosztályok). A 2. magyar hegyidandár zömmel az Ung völgyében csoportosult. Az V. hadtest (Álgya-Pap Zoltán altábornagy) 13. hadosztálya a Vereckei-hágótól délre helyezkedett el, míg legdélebbre a Tatár-hágó mögött és Rahó térségében a 16. hadosztály, a 24. hadosztály és a 66. határvadász-csoport védett, előljáró hadtestparancsnokságukat (VI. hadtest, Farkas Ferenc altábornagy) Budapestre rendelték október 12-én. A hadsereg állománya kb. 130.000 fő volt. Kb. 200 km-es arcvonalon állt szemben a szovjet alakulatokkal, teljesen mentes volt német alakulatoktól, a német alárendeltségtől eltekintve, korlátlan cselekvési szabadsággal rendelkezett. Az átállás

sikere érdekében elegendő idő állott volna rendelkezésére, hogy a szovjetekkel egyetértésben az átállás részleteit szabályozza és megbeszélje.

A magyar-német viszony

Még az első világháborúból eredt az a német szemlélet, miszerint a szövetséges csapatokkal szemben legtöbbször csak másodrangú erők harcolnak, míg a német erők többszörös túlerő ellen kell küzdenek. Ezzel szemben a második világháborúban általában a szovjet főtámadás mindig a szövetséges erőket érte. A magyar felderítés adatait mindig túlzottnak tartották, sokszor azért, hogy így lehessen kitérni a megerősítést sürgető kérések elől.

A magyar-német katonai együttműködés nem volt kellőképpen meghatározva a háború alatt. A magyar vezérkar főnöke sem az OKW-nak (Német Véderő Főparancsnokság) sem az OKH-nak (Német Szárazföldi Erők Főparancsnoksága) nem volt alárendelve. Ennek ellenére az ország hadműveleti területté nyilvánításával Hitler korlátlanul rendelkezett Magyarország területe felett 1944-ben. A magyarországi hadműveleteket nem irányították egységesen, annak ellenére, hogy Vörös János vezérezredes, a honvéd vezérkar főnöke többször kérte.

Míg az 1. magyar hadsereg a Kárpát arcvonalon az 1. német páncélos hadsereg parancsnokságon (Gotthard Heinrici vezérezredes) át az "A" parancsnokság útján, az ahhoz csatlakozó arcvonali szakasza pedig Bajáig a Dél-Hadseregcsoporthoz parancsnokság útján volt az OKH-nak alárendelve, addig az ország déli területei az „F” hadseregcsoporthoz keresztül az OKW-nak voltak alárendelve. Az összekötő tiszt Budapesten Hans Greiffenberg tábornok volt, aki 1944. április 21-től a magyarországi német haderők főparancsnoka tisztét is betöltötte, szeptember 25-től pedig az OKH vezérkari főnökének rendelték alá közvetlenül. Az OKW-nál a magyar összekötő tiszt szerepét betöltő Homlok Sándor katonai attasé szeptember 12-én visszalépett, helye pedig betöltetlen maradt.

A megosztottság oda vezetett, hogy a német seregcsoporthoz feladataik megoldásához szükséges igények kielégítését elsőrangú fontosságúnak, a Honvéd Vezérkar összehangoló törekvéseit pedig illetéktelen beavatkozásnak tekintették.

1944. március 19 után a német és magyar kötelékeknek olykor ezredcsoporthoz történő integrálásával a közbeeső német összekötő törzsek létszáma erősen megnőtt. A parancsnoklási viszonyok bonyolulttá váltak, a német katonai vezetők gyámkodó és

fölényes magatartása kiváltotta a magyarok ellenszenvét. A sok vereség egyre jobban erősítette az alacsonyabbrendűségi komplexust a németekben, melynek következtében Magyarországot gyarmatként kezelték.²

A német XLIX. hadtest szeptember 22-i kivonása után német alakulatok az 1. magyar hadsereg alárendeltségében nem voltak, „*annál több német katonai, biztonsági, utánpótlási és beszerzési szerv lepte el a hadsereg hadtápkörletét, melyek egy különös, bár senki által jóvá nem hagyott szervezetben egymás létezését tették indokolttá az 1. hadsereg szervezetétől teljesen függetlenül, részben ismeretlen céllal és hellyel.*”³ A hadsereg alegységeinek külön német összekötő törzsek voltak hadtest, hadosztály és hegyidandár szintjéig, híradó eszközökkel bőven ellátva. Kéri Kálmán az 1. hadsereg vezérkari főnöke sokszor az eseményekről tőlük hamarabb szerzett tudomást, mint parancsnokságainak jelentéseiből. A német összekötő törzs vezetője Schiff vezérkari ezredes volt, aki egyfajta második vezérkari főnökként működött Kéri augusztusi kinevezéséig. Rövidesen utóda Röder ezredes lett, akivel sikeresebb viszonyt tudtak fenntartani, mely habár egyszerűsödött, nagy terhet jelentett, óvatos magatartásra kényszerítve a vezérkar tagjait. Vörös János szeptember 29-én Guderian vezérezredestől (OKH vezérkari főnöke) kéri az összekötő törzs 10 főre apasztását és hadtest, hadosztály, valamint hegyi dandároknál való megszüntetésüket.⁴ A Heeresgruppe Nordukraine azonban nem volt hajlandó teljesíteni a kérést, annak ellenére, hogy Guderian ígéretet tett a csökkentésre. Végül az 1. magyar hadseregparancsnokságtól néhány főt visszahívtak. Október elején Kb. 300-400 német katona volt a hadsereg területén.

A német parancsnokság sem rendelkezett nagy önállósággal Hitler magatartása miatt. A területhez való görcsös ragaszkodás megtiltott minden, még előnyösnek számító visszavonulást is. Ellentámadásokat kilátástalan helyzetben is megköveteltek, aminek következtében tartalékok hiányában sok felesleges veszteséget szenvedtek. Az összekötő törzs tisztje mindig az *Ausharren* kitartási Führer parancsról szónokolt, majd ezt követte a veszély növekedése után az *Igelstellung* (süendisznóállás) utasítás, amit a felmentést szolgáló sikertelen ellentámadás kísért. Végül jött az *Ausbrechen*

² Reszneki Zákó András: *Őszi harcok 1944*, Kráter Kiadó, Budapest, 1991, 50.

³ Hadtörténeli Levéltár. Tanulmánygyűjtemény (a továbbiakban: HL. Tgy.) 2894. Kéri Kálmán: *1944. október 15-e és az 1. magyar hadsereg*, 23.

⁴ HL. VKF. 926./Föv. Hdm. 1944. IX. 27.

(kitörés) intézkedés, amikor a bekerített egység nehézfegyverzetét és gépjármű állományát hátrahagyva kitört.⁵

1944 szeptemberében egyre romlott a magyar-német viszony, miután Horthy Miklós kormányzó lépéseket tett a háborúból való kiválás előkészítésére. Úgy tervezte, hogy a fegyverszünettel lehetősége lesz rábeszélni a németeket, hagyják el az ország területét. Azt remélte, hogy az 1944. szeptember 19-én megkötött szovjet-finn szerződést alkalmazzák Magyarországra is. A finneknek nem kellett megtámadniuk a német csapatokat, hanem rá kellett bírják, hogy két héten belül hagyják el az ország területét. Szeptemberben Hans Friessner, a Dél-hadseregcsoport parancsnoka, mátrafüredi főhadiszállására egyre több hír került Horthy szándékáról. Vörös János visszavonulási parancsai ellen rendre tiltakozott.

Horthy legfőbb célja október elején az volt, hogy az ország ne váljon a német és a szovjet haderő csataterévé. Hiába ígérte meg a fegyverszüneti szerződésben, hogy megtámadja az oroszokat, úgy gondolta, hogy egy rövid időt a németeknek a kivonulásra. Majd a honvédség veszi át Budapest ellenőrzését, megalakul az új kormány és a hadsereg az orosz csapatokkal támadásba lendül Ausztria földjén. Vörös János is október 15 előtt közvetlen belátta, hogy most már a fegyverszünet az egyetlen lehetőség.⁶ Ebbeli hitében a szovjet magatartás is vezette, mivel Malinovszkij marsall közvetlenül 15-e előtt jelzi, hogy időt hagy a magyar csapatoknak Budapest elfoglalására, csak a németek elleni hadüzenetet kérve azonnal.

Az 1 . magyar hadsereg felső vezetése

A három magyar hadsereg közül kétségkívül az 1. hadsereg rendelkezett a legszervezettebb és megbízhatóbb, kormányzóhű tisztkarral. Jó részük a Ludovika Akadémia elvégzése után az akkori kor színvonalának megfelelő hadiakadémiát végzett volt. A magyar hadiakadémia célja az volt, hogy a hadtudományban jártas, széles látókörű, minden szolgálati helyen alkalmazható tiszteket adjon a honvédségnek. Az oktatás főleg a háborús szolgálatra irányult, melyben a súlyt a harcászat és a hadműveleti vezérkari szolgálat oktatására helyezték.⁷

⁵ HL. Tgy. 2894. Kéri: i.m., 39.

⁶ Gosztonyi: i.m., 187.

⁷ Kéri Kálmán: *A magyar vezérkari tisztek képzése és továbbképzése az 1920-1944 közötti években,*

Azok a tábornokok és törzstisztek, akik már át élték 1918 összeomlását is, növekvő aggodalommal figyelték az eseményeket. Már a fiatalabb tisztek sem hittek a győzelemben. A Kárpátokig való vonulás, az angolszász partraszállás, a román, olasz, bolgár és finn átállás mély nyomokat hagyott bennük. A háború utáni helyzetet úgy képzelték el, hogy ott folytatódik minden ahol a háború előtt abbamaradt, kivéve bizonyos területveszteségeket. A fiatal tartalékos és a háború időtartamára ténylegesített tisztek egy részénél a szélsőjobboldali propaganda eredményeként még élt a hit, hogy ha tovább harcolnak a németek oldalán a győzelem nem is érhető el, de egy mindkét fél számára elfogadható béke elérhető lesz és a nemzetiszocialista társadalom is felépíthető lesz. Azok a tisztek, akik végig küzdöttek a Doni harcokat, majd Ukrajnában megszálló egységeknél teljesítettek szolgálatot teljesen kilátástalannak minősítettek minden további harcot.

Az 1. hadsereg vezérkari tisztjei esetében a reális látásmód fentről lefele némileg változott, azonban csak néhányuk tartott fenn budapesti szélsőjobboldali vezérkari tisztekkel és újságírókkal viszonyt. A csodafegyverekről bejövő híreket gúnyos megjegyzésekkel illették, a csapattiszteknél tett bizalmas jelentések ellenére, mély lelki válság nyomai voltak felfedezhetőek rajtuk. Az idősebb vezérkari tisztek, a hadtestek vezérkari főnökeinek és a hadosztályok vezérkari főnökeinek véleménye a következő volt: *„A háború további folytatásának már nincs értelme, mint a kedvezőbb fegyverszüneti és békefeltételek érdekében minél kisebb veszteségekkel járó, főleg passzív védelmi harc, mindaddig, míg a legfelsőbb vezetés a harc beszüntetésére a legkedvezőbb időpontot megtalálja.”*⁸

Általános volt a vélemény, hogy a szövetségesek táborában olyan történések lehetnek még, melyek az országot a háborús pusztítástól mentesíthetik, ha az ország határán egy ütőképes haderő őrt áll. Egyes német vezérkari tisztek azt próbálták elhithetni a magyar tisztekkel, hogy majd a német haderő összefog az angolszászokkal az oroszok ellen.

Augusztus 1-től a hadsereg főparancsnoka Dálnoki Miklós Béla vezérezredes lesz, aki a kormányzó egyik bizalmasának számított. Már az első világháborúban vezérkari beosztásban szolgált, széles alapokon álló tapasztalatokra téve szert. A hadiakadémiát 1920-21 között végezte el. Később a Honvédelmi Minisztérium különböző

MHVK Hadműveleti Csoportfőnökség, Budapest, 1990, 9.

⁸ HL. Tgy. 2894. Kéri: i.m., 27.

osztályaiban teljesített szolgálatot. 1941-ben a Gyorshadtest, majd 1942-ben a kolozsvári IX. hadtest parancsnoka. 1942 őszétől lesz a kormányzó katonai irodájának főnöke és főhadsegéd.⁹ Kéri Kálmán vezérkari ezredes így jellemzi: „Zárkózott, rideg modora mögött csak fokozatosan ismertem meg az igen művelt, katonailag kiválóan képzett, erélyes tisztet, aki súlyos cukorbetegségből eredő fizikai gyengülésének alkalmával, rendkívüli akaraterővel küzdött azért, hogy szellemi készsége töretlen maradjon. Típusa volt az előkelő, művelt, igen olvasott, több nyelvet beszélő huszártiszteknek. Lefelé zárkózott, sokszor rideg, nyers modorú, felfelé kíméletlenül őszinte tiszt volt. Földbirtoka révén igen jó anyagi körülmények között élt, de ezt szerényebb anyagi helyzetben élő tisztársaival sohasem érezte. Hadseregparancsnoki kinevezését sohasem kitüntetésnek, inkább mellőzésnek tekintette. Úgy vélte, hogy a főhadsegédi beosztásnál csak a Honvédelmi Miniszter, vagy a Honvéd Vezérkar Főnökének helye magasabb....Politikai ambíciói egyáltalán nem voltak. A politikusokat kerülte és véleményükre nem sokat adott. Nem érdekelte sem a demokrácia, sem a diktatúra. A politikai pártoktól független tisztikarnak volt a híve. A nyilas elveket és a kommunista eszmét egyaránt károsnak tartotta a honvédség szellemére. Horthy iránti tisztelete némileg csökkent. Könnyen befolyásolhatónak tartotta és nem eléggé titoktartónak. Kormányzóhűsége azonban töretlen volt.”¹⁰

A hadsereg vezérkari főnöke 1944. augusztus 15-től Kéri Kálmán vezérkari ezredes lesz, aki Miklós Bélával ellentétben felvidéki vasutas családból származott. A hadiakadémiát 1928-31 között végezte el, a háború alatt Nagy Vilmos és Csatay Lajos vezérezredesek, honvédelmi miniszterek szárnysegédje volt, így kilátása nyílt a világban történő eseményekre.¹¹ Hatással voltak a követek és katonai attasék jelentései, a megszálló erők jelentései, melyek rámutattak a német hivatalos jelentések valótlanosságára. Vasváry József vezérőrnagy kimerítő magánlevelekben számolt be a keleti arcvonal helyzetéről. Olvasta a svájci Neue Zürich Zeitung lap cenzúrázatlan példányait, melyeket Rakolczay László berni katonai attasé egész 1944. október 15-ig küldött. 1944. június 9-én Csatay így búcsúztatja a VI. hadtesthez való frontra indulásakor: „Az I. hadsereg feladatát abban látom, hogy az orosz hadsereget a Kárpátok előtt, vagy a Kárpátokban addig tartsa vissza, míg az angolszászok délről és dél-nyugatról közelebb nem érnek. Akkor a német rendszabályok, melyek

⁹ HL. AKVI. 293/1890.

¹⁰ HL. Tgy. 2894. Kéri: i.m., 19.

¹¹ Honvédelmi Minisztérium. Központi Irattár. 478/183

átállásunk ellen bevezethetők, már csak korlátozottak lehetnek és a németek ellen való fordulásunk sikert ígérő lesz. Kíméld a magyar vért!”¹²

A hadsereg hadműveleti osztályvezetője 1944 márciusától Székely László vezérkari ezredes volt, aki naplójában így ír szeptember 22-én: „*Kár a harcot tovább folytatni. Ez a háború biztosan elveszett. Minden egyes ember feleslegesen hal meg. Az 1. hadsereg itt el lesz vágva, Szolnokot az orosz hamarosan eléri, mi csak Kassa fele vonhatjuk ki magunkat. De mi a célja az egésznek? Azonnali fegyverszünet kellene.*”¹³

Jolsvai Győző, a hadsereg főszállásmestere, szintén szerepet játszott a sorsdöntő napokban, aki 1928-31 között volt a hadiakadémia hallgatója, különböző beosztásokban szolgált a honvédelmi minisztériumban, majd 1944. augusztus 1-től nyer alkalmazást az 1. hadsereg vezérkarában.¹⁴

1944. október 15 eseményei az 1. magyar hadseregnél

Horthy Miklós 1944. szeptember végén küld Moszkvába fegyverszüneti bizottságot, miután az angolszász csapatok megjelenésére semmi esély nem mutatkozott. A Faraghó Gábor vezérezredes vezette küldöttség október 11-én írja alá a fegyverszünetet. Ez alatt különböző csapatrészeket vonnak ki az 1. hadseregtől Budapest területére rendelve, mely intézkedések kiváltják a németek ellenkezését. Már az ősz folyamán kivonják a 27. székely könnyűhadosztályt és a 25. gyaloghadosztályt, melyeket a 2. hadsereghez helyeznek Erdélybe. Október elején a 10. hadosztályt vonják ki, melyet Budapest irányába 13-án indítanak el. Vörös János október 8-án az 1. ejtőernyős csoportot is kivonja szintén Budapestre rendelve. Október 12-én a Farkas Ferenc altábornagy vezette VI. hadtest törzsét Budapest irányába indítják, mellyel az eredeti terv szerint helyettesítették volna a 3. magyar hadsereg törzsét, Heszlényi József altábornagy, hadseregfőparancsnok megbízhatatlansága miatt.¹⁵

A 2. hegyi dandárt kivonták az arcvonalból és az Ung völgyében csoportosították,

¹² HL. Tgy. 2894. Kéri: i.m., 14.

¹³ HL. Tgy. 3297. Székely László: *Az ún. 1. hadsereg hadműveletei a Kárpátok előterében 1944. március végétől október 15-ig*, 15.

¹⁴ HM. Központi Irattár. 34746.

¹⁵ HL. VKF. 1502./Föv. Hdm. 1944. X. 12.

hogy védje a hadsereg bal oldalát, ha szembe fordulnak a németekkel. A hadseregparancsnokság igyekezett tartalékokat kialakítani a 16. hadosztálynál, a 9 zászlóalj helyett 15 volt, az 1. hegyidandárnál 5 helyett 6 volt, amiről a németek nem tudtak. Október 13-án Miklós vezérezredes parancsot ad Vasváry József vezérőrnagynak (16. gyaloghadosztály) a Tisza átjáróknak Nagyszöllős és Vásárosnamény közötti lezárására. Ugyanis visszavonulás esetén német erők elvághatják a hadsereg útját dél-nyugati irányban. Horváth Gyula százados a 21/II zászlóalj parancsnoka: *„Éjjél után érkezünk be Nagyszöllősre....Már reggel 5-kor talpon kell lennem, mert parancsot kapok, hogy Halász századával zárjuk le a Tiszán átvezető hidat....Élénk telefonálgatás hírek után. Most kezdjük érteni, hogy miért vagyunk a Tisza-hidak lezárására kirendelve. Így biztosítjuk a hadsereg hátát esetleges német támadástól.”*¹⁶

Október 9-én Vattay Antal altábornagy, a Kormányzó Katonai Irodájának főnöke, főhadsegéd, távbeszélőn Miklós vezérezredest Budapestre kérte, aki október 10-én késő délután meg is érkezett. A kormányzó 11-én fogadta és átadta Miklós vezérezredesnek a fegyverszünet aláírására való felhatalmazást azzal, hogy Nemes József őrnagyot vigye magával a hadsereg parancsnoksághoz, gondoskodjék az arcvonalon való átjuttatásáról és így a felhatalmazásnak a Moszkvában lévő fegyverszüneti bizottsághoz való eljuttatásáról. Ugyanakkor tájékozta arról, hogy a fegyverszüneti tárgyalások előrehaladott állapotban vannak, melyek végrehajtását október 20-ra tervezi. Közölte a rejtjeles parancs szövegét: *„az 1920. március 1-i rendeletem végrehajtandó”*. A parancs beérkezte után a harcot be kell szüntetni, a kapcsolatot a németekkel meg kell szakítani, az érintkezést a szovjet csapatokkal fel kell venni. Minden német erőszakoskodást fegyverrel kell visszautasítani. A fegyverszüneti feltételeknek megfelelő parancsot a hadsereg parancsnokság azután fogja megkapni. Miklós vezérezredes a kihallgatás végén nyomatékosan kérte, hogy a cselekvés idejének elérkeztekor Őfőméltósága feltétlenül jöjjön ki az 1. hadsereg körletébe. A Kormányzó ezt nem ígérte meg (nem bízott a Lakatos kormányban, így kockázatosnak ítélte a főváros magára hagyását), de hangsúlyozta, hogy kész a cselekvésre, a részleteket majd Vattay Antal altábornagy dolgozza ki.

Október 10-én Vattay Antal altábornagy a 2. magyar hadsereg számára is hasonló

¹⁶ Szabó Péter, Bene János (szerk.): *Huszonnégyes honvédek a Kárpátokban. A m. kir. 24. gyaloghadosztály története*, Nyíregyháza, 1997, 93.

feladatokat határozott meg Veress Lajos hadseregpáncsnoknak küldött üzenetében: „A kritikus helyzettel mi is tisztában vagyunk. A fegyverszüneti tárgyalások folyamatban vannak. Ennek következtében a csapatoknak a trianoni határra kell visszavonulniuk. Magyarország hosszabb ideig orosz megszállás alá kerül. A legfőbb hadúr a vezérkar főnökének parancsot adott az 1. és 2. magyar hadsereg visszavonására, aki intézkedéseit még a mai napon megteszi. A németek ellen az oroszok oldalán fogunk harcolni, az átállás a fegyverszüneti egyezmény kihirdetése után 1-2 napon belül várható és azt akkor kell végrehajtani, ha a hadseregpáncsnokság a következő szövegű táviratot kapja: Az 1920. március 1-i rendeletet végrehajtandó. Ezt akkor is végre kell hajtani, ha a vezérkar főnöke vagy bárki más ellenkező értelemben intézkedne.”¹⁷

Október 12-én kora reggel Nemes József őrnagy jelentkezett Mikós vezérezredes budapesti lakásán és 12-én este érkeztek vissza Husztra az 1. hadsereg páncsnokságára, ahol Miklós senkinek nem említi sem a fegyverszünet időpontját, sem a moszkvai tárgyalásokat.¹⁸ Közben október 10-én Horváth Ferenc vezérőrnagy Veress Lajos megbízásából a 2. hadseregtől az 1. hadsereghez jön és kérdést intéz Kéri Kálmánhoz, hogy „amennyiben a németeket ott kellene hagyni” milyen álláspontra helyezkedne? Megbeszéljük a két hadsereg között lévő Szász Ferenc vezérkari ezredes harccsoportjának megerősítését, hogy a két hadsereg közötti kapcsolat megerősödjön. Veress Lajos vezérezredes, a 2. hadsereg páncsnoka attól tartott, hogy a Szamos vonalán Erdélyből kivonuló 8. német hadsereg megsemmisítheti adott helyzetben hadserege bal szárnyát. Horváth azonban nem közli Miklós távollétében Veress vezérezredes másik kérését a 2. hadsereg Miklós páncsnoksága alá kerüléséről.¹⁹

A németekkel való nyilvánvaló szembefordulás Vörös János 1944 október 12-i rendeletével indult, Guderian német vezérezredeshez küldendő táviratát előre elküldte a hadseregpáncsnokságoknak is, mintha már jóváhagyást nyert volna. Ez szerint az 1. magyar hadsereg a Tisza-Bodrog vonalra kellett vissza vonuljon, de nem érkezett ki a parancs.²⁰ Guderian éles hangú táviratban követelte a visszavonulás megállítását. Jolsvai Győző ezredes, főszállásmester visszaemlékezése szerint ezzel a parancssal

¹⁷ HL. Personalia. Aggteleky Béla hagyatéka. C/29.

¹⁸ Dálnoki Veress Lajos: *Magyarország honvédelme a második világháború előtt és alatt (II. kötet)*, München, 1973, 239.

¹⁹ HL. Personalia Aggteleky. F/1.

²⁰ HL. VKF. 1496./Föv. Hdm. 1944. X. 12.

Vörös János a hadsereget lehetetlen helyzetbe hozta, hiszen az utolsó bekezdést, vagyis magát a parancsot nem közölte a német vezetéssel. A magyar parancsnokok német alárendeltségben voltak, ezért nem volt lehetőségük ilyen nagyhatású hadművelet önálló végrehajtására a szomszédok és az arcvonalon felborulásának veszélyeztetése nélkül. A parancs a hadsereget alig érintette, mivel a jobb szárnyának visszavétele összhangban a XVII. német hadtesttel már részben megkezdődött, annak ellenére, hogy a német vezetés a debreceni csatából érkező optimista jelentések miatt állandóan leállította. Október 13-án hajnalban Molnár Károly vezérkari őrnagy, az 1. hadsereg felderítő osztályának vezetője átjuttatta Nemes József őrnagyot az arcvonalon. A hadsereg déli szárnyát a 10. gyaloghadosztály és a VI. hadtest kivonása miatt a 24. gyaloghadosztály vette át. E nap estéjén a honvéd vezérkar 1. osztályától távirat érkezett, miszerint Kéri Kálmán és Miklós Béla október 14-ére estére menjenek Szatmárnémetibe, ahol Vörös János vezérkari főnök eligazítást tart majd. Másnap, 14-én délután, mikor már indultak volna kapták a hírt, hogy nem lesz eligazítás, mivel a kormányzó úgy gondolta, hogy minden fontos információ birtokában van a két hadseregparancsnok (Heszlényi József altábornagy, a 3. hadsereg parancsnoka nem volt beavatva). E nap a német vezetés hozzájárult a hadsereg jobb szárnyának további visszavételéhez. A visszavonulást a hadseregparancsnokság az ún. „Tisza mozgás” nevű parancsával szabályozta és naponta elérendő terepszakaszokat határozott meg. Egyik terepszakaszról a másikra való visszavonulás rövid parancsokra volt megkezdhető.

Horthy Miklós 14-én úgy gondolta a nyilas mozgolódás és a szovjet felhívás miatt, akik 48 órán belüli intézkedést vártak, hogy október 15-én bejelenti a fegyverszünetet.

Miklós Béla mit sem tudva erről, elrendelte még 13-án a Husztról Beregszászra való költözését a hadseregtörzsnek, ami 15-én kommunikációs problémát is okozott.²¹

Október 15-e sorsdöntő napján Miklós Béla a déli órákban érkezett meg Csukássy-Gartner Lajos alezredes, személyi segéd tisztje kíséretében gépkocsin Beregszászra, ahol a hadsereg vezető orvosa (vitéz Zimányi orvos ezredes) által már kiürített szállást foglalta el. A vezérkar nagyobb része csak másnap reggel települt át. Jolsvai főszállásmester nemsokára jelentkezett nála 12 óra után, tájékoztatva az anyagi kiürítés menetéről.

²¹ Dálnoki: i.m., 240.

Már 11 órakor Székely László hadműveleti osztályvezetőhöz Husztra megérkezik a német összekötő tiszt, Röder vezérkari ezredes, aki tiltakozik a visszavonulás miatt, mivel Miklós Béla helytelenül tájékoztatta egy nappal azelőtt. Telefonon kérdezi meg Székely a 24. hadosztály harcálláspontját, hogy képesek e előre nyomulni, de nemleges választ kap, mivel Rahó térségében orosz támadás bontakozik ki. Ez az egyetlen hely a hadsereg körletében, ahol harcok folynak e napon. 12.30-kor Kéri utasítja telefonon Székelyt, hogy mondja azt Rödernek, majd holnap előre nyomul a 24. hadosztály (valójában még hátrább vonult).²²

Kéri Kálmán vezérkari főnök Miklóshoz jelentéstételre 11 órakor Husztról Beregszászra indult. Alig kezdte el a helyzetjelentést 13 órakor, mikor elhangzott a proklamáció. *„Döbrent csendben hallgattuk a rádiót és kérdőn, vizsgálgatva néztünk egymás szemébe.”* Miklós kérdő módon billentette a fejét Kéri irányába és kézmozdulatával jelzett felé, hogy fejtse ki véleményét: *„Kegyelmes Uram! Alázatosan jelentem, hogy a hadseregparancsnoksághoz tartozó minden rendű és rangú egyénnel szemben, minden rendelkezésemre álló eszközzel el fogok járni, aki a Kormányzó úr intencióival szembe helyezkedne”.*²³ Ez után engedélyt kért, hogy visszatérhessen Husztra szűkebb törzséhez, ahol különösen várták a szovjetekkel szembeni magatartásról szóló parancsot. Miklós azzal felelt, hogy addig ő intézkedik a Beregszászon lévő németek lefegyverzésére, majd a német összekötő tisztet bevonultatására. Kéri el sem tudta képzelni, hogy valamit elhallgasson előle Miklós, aki semmit sem árult el a fegyverszünet kérdéséről, nem mondta el a jelmondatot sem. Kéri így emlékezik vissza: *„Ez a távirat sohasem érkezett be Husztra és miután céljáról értesítve nem voltam, elképzelem, hogy mit tettem volna vele. E kritikus órákban aligha szenteltem volna neki egy percet is, gondolván, hogy ráérek vele nyugodtabb körülmények között foglalkozni.”*²⁴

Horthy hadparancsa nem tartalmazott semmilyen konkrét lépést:

"Honvédek!

Hőn szeretett hazánk szívében folyó pusztító harctól, a küzdő erőket számbavéve, immár döntő, az országra nézve kedvező fordulatot nem várok. Ezért elhatároztam, hogy fegyverszünetet kérek. Mint a fegyveres hatalom legfőbb hadura, felszólítalak

²² HL. Tgy. 3297. Székely: i.m., 18.

²³ HL. Tgy. 2894. Kéri: i.m., 46.

²⁴ Uo., 44.

benneteket, hogy honvédeskütkökhöz híven, hűséggel és feltétlen engedelmisséggel teljesítsétek előljáró parancsnokaitok útján kiadott parancsaimat. További létünk attól függ, hogy a honvédség minden tagja a súlyos helyzetben kötelességtudó és végsőig menő fegyelmezett magatartást tanúsítson. Horthy s. k.”

Jolsvai Győző ezredes szavai kifejezik az akkori állapotokat: *„Tekintettel arra, hogy csupán fegyverszünet iránti kérelemről volt szó és további parancsokat helyezett kilátásba, azok beérkezéséig, a proklamáció a teljesen tájékozatlan hadsereg számára gyakorlatilag semmit sem jelentett, vagyis a kiadott intézkedéseket változatlanul végre kellett hajtani. A csapatok legnagyobb része a proklamációt nem hallotta, mert az ellenséggel voltak elfoglalva. Ebben a helyzetben legfontosabb a nyugalom megőrzése, a fegyelem fenntartása és a fegyverszüneti hangulat terjedésének megakadályozása volt, mert az szétzúlláshez vezethetett.”*

A főszállásmester a helyszínen parancsot adott, hogy mindenki úgy végezze a munkáját mintha a proklamáció nem hangzott volna el, amennyiben bármilyen változás állna be, mindenki idejében parancsot kap teendőire. A hadsereg hadműveleti területén minden nyilvános előadást, összejövetelt vagy gyülekezést betiltottak, a sötétség beállta után tilos volt a mozgás. Tatár Géza főispán hasonlóan rendelkezett a polgári hatóságok útján.

Budapesttel a távbeszélő összeköttetés megszakadt. A hadsereg parancsnokság vezetési része azt a választ adta, hogy nem tudnak többet, mint ami a rádión elhangzott és semmiféle parancsot nem kaptak. Jolsvai továbbá utasította helyettesét, hogy Budapesttel a távbeszélő összeköttetést szorgalmazza és kapcsoltsa a hadseregparancsnok készülékére.²⁵

Kéri Kálmán vezérkari főnök 15 óra előtt érkezik vissza Husztra, ahol már jelenti Székely László hadműveleti osztályvezető, hogy Budapestről távirat érkezett a harc továbbfolytatására:

„A rádióban elhangzott fegyverletétel kifejezés nem azt jelenti, hogy mindenki eldobja fegyverét. A harc beszüntetésére parancs nem ment, csak fegyverszüneti kérelem van. vitéz nemes Vörös János vezérezredes s. k.”²⁶

E parancs továbbítása helyett, Székely László ezredes, Eszenyi László és Kovács

²⁵ Dálnoki: i.m., 242.

²⁶ HL. VKF. 1591./Föv. Hdm. 1944. X. 15

Ferenc vezérkari századosokkal, megfogalmazott egy hasonló táviratot, mely a védőállásokban való kitartásra, bármely irányból jövő támadás visszaverésére hívta fel a figyelmet, egyben minden provokatív magatartás elkerülésére a Vörös Hadsereg csapataival szemben. E parancsot azonnal ellenjegyezte Kéri és kiküldték a csapatoknak.

Ekkor a vezérkari főnök magához kérte a hadseregparancsnoksághoz beosztott tisztet. Jelen voltak Eszenyi László vezérkari százados emlékezete szerint: vitéz Záray Emil műszaki parancsnok, Lehoczky Lajos tüzér parancsnok, dr. vitéz Uhlyarik Jenő légvédelmi tüzér parancsnok, Csabai Károly híradó parancsnok, Molnár Károly I.b. (kémelhárítás) osztály, Tasnády Kovács Ferenc vezérkari százados. Kéri utal arra, hogy az események ismeretében nyilatkozzanak követendő magatartásukat illetően, és pedig ősi honvédségi szokás szerint rangban a legfiatalabbal kezdve, hogy véleményét az idősebbek ne befolyásolják. Eszenyi László rövid gondolkodás után így szólt: „*Katona vagyok. Esküim szerint fogok cselekedni.*”²⁷ Az ott állók mindegyike ugyanígy nyilatkozott. Székely László kijelenti: számukra mindegy, hogy a rádióban Peyer Károly vagy Szálasi beszél, vagy, hogy mit beszél, számukra csak egy parancs lehet érvényes: a kormányzó hadparancsa Nem adhattak ki a tűz beszüntetésére parancsot, amíg nem tudják a fegyverszünet pontos időpontját. A hadműveletek változatlanul folynak addig, mert a hadsereg részeivel visszavonulásban van. Bármiféle támadólagos harccselekménytől tartózkodni kell, az állásokat tartani kell, mert a németek lefegyverezhetik a hadsereget.²⁸

Nem sokkal ezután megérkezett Röder vezérkari ezredes. Molnár és Eszenyi egy mellékszobában várakoztatják, míg Kéri telefonál. Röder felháborodva adott kifejezést nemtetszésének, de elhallgatott látva, hogy mindkét tiszt pisztolyt viselt, ami szokatlan volt egy törzsszálláson. A szobában megkérdezte le van e tartóztatva? Eszenyi udvariasan megnyugtatta, hogy várjon. Majd Kéri átkísérte szobájába, ahol felszólította a német összekötő törzset távozásra a hadsereg területéről.

Székely László szerint 16 óra körül az angol rádió bemondta, hogy a fegyverszünet meg van kötve Magyarország és a szövetségesek között, erre az a kérdés vetődött fel, hogy Budapest miért nem jelentette, ha ez így van?

Miklós Béla hadseregparancsnok Beregszászon szintén 16 óra körül kapcsolatot

²⁷ Eszenyi László: *Trianoni nemzedék*, Magyar Világ Kiadó, Budapest, 1990, 362.

²⁸ HL. Tgy. 3297. Ölvedi Ignác gyűjtése. Székely László visszaemlékezése.

teremt a várral. Vattay Antal altábornagy jelzi, hogy a kormányzó parancsa és a jelmondat szerint járjon el. Miklós: „- *Kérlek, jelentsd a Főméltóságú Úrnak hűségemet, tudom a kötelességemet.*” Vattay ekkor hibát követett el, mert nem közölte, hogy a fegyverszünet Moszkvában már alá van írva.²⁹

Alkonyatkor Kéri intézkedett a vasútállomás és repülőtér komolyabb biztosítására, valamint Huszttól nyugatra egy védőállás megszállására Uhlyarik Jenő légvédelmi tüzér parancsnok által, azzal a feladattal, hogy bármilyen engedély nélkül Huszt fele tartó német egységre tüzet kell nyitni. Éjfélkor volt is kisebb tűzharc egy német gépkocsioszlop közeledtére. Ugyancsak tűzharcban utasította vissza a munkácsi hírközpont őrsége az azt elfoglalni akaró német egységet Kéri személyes parancsára.

A hadsereg területén csak egyetlen német kiképzőzászlóalj tartózkodott, viszont a Duklai-hágóban a szovjet 4. Ukrán Front támadás alatt tartotta a német 1. páncélos hadsereg erőit, amiből arra következtek, hogy négy napon belül a német erők nem tudják megtámadni az 1. magyar hadsereget.

17 óra 20 perckor érkezett a honvéd vezérkartól az újabb távirat: „*A Kormányzó Úr rádiószózatában elhangzottakat senki se értelmezze úgy, hogy a magyar hadsereg letette a fegyvert. Mindez ideig csupán a fegyverszüneti tárgyalásokról van szó. Ennek kimenetele még bizonytalan, ezért minden magyar katonai egység változatlan erővel folytassa a harcot.*”

Kéri nem továbbította a csapatokhoz, azonban már 17 óra körül a rádió nyilas és katonaindulókat kezdett játszani. A csapatok a hadparancsot közvetlenül is megkapták Budapestről tudta nélkül, így nem sokat ért Kéri intézkedése.

A csapattisztek e nap sorra jártak be a törzsszállásra, azonban érdemi információval nem tudtak szolgálni számukra.

Kéri végül estefelé Kapitánffy Albin őrnaggyal, Vörös János szárnysegédjével sikerül telefonösszeköttetésbe lépjen, aki lakonikus válaszában arra hivatkozik, nem tudja hol van Vörös János, sem pedig azt, hogy hiteles e a kormányzói szózat. A honvéd vezérkar főnöke ekkorra már teljesen ki volt iktatva az eseményekből.

Ezután a kormányzó főhadsegédjével lép 17 és 18 óra között kapcsolatba. Vattay Antall biztosítja, hogy a kormányzói szózat hiteles, a németekkel a kapcsolatot meg kell szakítani, az oroszokkal pedig felvenni. Többet nem mondott sietségében, mivel azt gondolta Kérit informálta Miklós Béla, továbbá nem tudta, hogy a jelszó nem

²⁹ Ölvedi Ignác: *Az 1. magyar hadsereg története*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1989, 240.

ment ki a hadseregekhez, sem azt, hogy Miklós Béla Beregszászon van és Kéri Huszton. Így Kéri még mindig nem tudott sem a jelszóról, sem a fegyverszünet meglétéről.

Az 1. hadsereg vezérkari főnöke ekkor jött rá, hogy a honvéd vezérkar és a vár egymás ellen fordultak. Budapesten keresztül nemsokára felhívta Karl Wagener tábornok, Gotthard Heinrici vezérezredes Észak-Ukrajna hadseregcsoportjának vezérkari főnöke, aki súlyos vádakkal illetve árulónak nevezve. Kéri csak a kormányzó iránti hűségének kijelentésével válaszolt.

Ekkor arra gondolt, hogy most véglegesen meg lesz szakítva a kapcsolat a németekkel, ezért fel kell venni a kapcsolatot az oroszokkal minél hamarabb. Mindenáron Vörös vezérkari főnököt akarta fel hívni utasításokért, de mindhiába.

Este 20 órakor másodszor hangzott el Szálasi rádiószózata: *„Mint a nemzet akaratóból való legfelsőbb haduratok, Szálasi Ferenc parancsolja: Aki leteszi a fegyvert vagy erre parancsot ad: felkoncolandó!...Hazátlan bitang, hitvány féreg, aki nem harcol tovább! Az árulók elveszik méltó büntetésüket!”*³⁰

Elkezdődött a hadsereg berkeiben a találgatás, hogy Horthy vajon milyen helyzetben van?

Szintén 20 óra körül Jolsvai főszállásmester és a hadsereg csendőrparancsnoka (Ferenczy Endre csendőr alezredes) a főispánnál volt, az alispánnal együtt (Kaczvinfalvy Pál), amikor a távbeszélő csengetett. Miklós Béla vezérezredes kérésére a hallgatót a főispán Jolsvai főszállásmesternek adta át. Jolsvai szerint a következő beszélgetés zajlott:

Miklós: *„Mit szólsz az eseményekhez?”*

Jolsvai: *„A helyzet még mindig túl zavaros, erre aludni kell egyet és reggelre okosabbak leszünk”*

Miklós: *„Igen, sokkal okosabbak leszünk”*

A hadseregparancsnok kijelentette, hogy indul vissza Husztra, Jolsvai kérte este ne induljon, mert reggel úgy is Husztról költözik oda a hadsereg vezérkara. Miklós személyes problémára hivatkozott, majd 22 óra körül Husztra érkezett.³¹

Hajnaltól Kéri és Miklós megbeszélnek, hogy át megy Kéri a frontvonalon a

³⁰ Veress D. Csaba: *Magyarország hadikronikája 1944-1945* (I. Kötet), Történelmi Hagyományörző és Hadisrgondozó Alapítvány, Budapest, 2002, 281.

³¹ Veress: i.m., 244.

fegyverszüneti feltételek miatt, hogy kiadhassanak egy parancsot a hadseregnek. Utasítják Molnár Károly őrnagyot, a hadsereg felderítő osztályának vezetőjét, hogy menjen át a délelőtti órákban Ökörmezőnél a frontvonalon és létesítsen állandó távbeszélő összeköttetést a hadsereggel, ahol Burits Imre százados a helyettese legyen a kapcsolattartó. Miklós Béla rejtjelkulccsal és megbízólevéllel is ellátta. Sajnos utólag kiderült, Molnár nem ment át a fronton, hanem az első vonalból visszafordult, mikor meg tudta, hogy Kéri és Miklós is át mentek.

Reggel 6 óra tájban Vörös János, a honvéd vezérkar főnöke, telefonon kereste Miklós Bélát. Kéri Kálmán így emlékszik vissza:

„Miklós Béla magánkívül ordítja: - Mi van? És miért nem voltál Szatmárnémetiben tegnapelőtt este?

Most hangot vált: - Mi a hadsereg feladata?

Vörös János válasza röviden a következő: a hadsereg feladata a szomszédos német hadsereg jobbszárnyának biztosítása, nehogy az oroszok a hátába kerüljenek.

- Micsoda? –Ordít bele a kagylóba Miklós Béla.

Vörös János szabatosan megismétli az utasítást, aztán hozzá teszi: - Kérlek ez a feladata. Különb is az előszobámban német urak ülnek. Erre Miklós Béla odavágta az asztalra a telefonkagylót. Azt hiszem azon többet senki sem beszélt.”³²

Tasnádi Kováts Ferenc vezérkari százados ez után jelentette, hogy Gotthard Heinrici vezérezredes Szobráncra, főhadiszállására kéreti jelentéstételre a hadsereg főparancsnokát és vezérkari főnökét. Nemsokára Röder vezérkari ezredes személyesen is jelentkezett, akit Kéri biztosított, hogy eleget tesznek a meghívásnak.

Rövid idő múlva az igencsak ingerült Miklós Béla közölte Kériverel, hogy az ő személyére nézve is fontosnak tartja a fronton való átmenetelt.

Reggel 8 órakor Székely László és a törzs többi tagja áttelepül Beregszászra, kivéve Kováts Ferenc vezérkari századost, aki hátramarad a Kériverel és Miklóssal való kapcsolat tartására. Székely László a gépkocsiba való beszállás előtt figyelmezteti Miklós Bélát ne menjen el Szobráncra, aki azzal felel, hogy esze ágában sincs.

A helyszínen tartózkodó Vasváry József vezérőrnagyot 9 óra tájban (16. gyaloghadosztály parancsnok) Miklós Béla ki akarja nevezni hadseregparancsnoknak ideiglenesen, aki elutasítja kérését, mivel nem volt tisztában sem a hadsereg helyzetével, sem pedig rangja nem volt erre megfelelő. Kéri egy felhívást ad át neki,

³² Gosztonyi: i.m., 211.

melyet, ha majd távbeszélőn Burits Imre századossal felveszik a kapcsolatot a 4. Ukrán Fronttal és parancsot kap, hirdessék ki a hadseregnek (a parancs a németekkel való szembe fordulásról szólt).

Délelőtt 10 óra körül Kéri Kálmán és Miklós Béla gépkocsival átmennek Ökörmezőnél a frontvonalon, ezzel megfosztva a hadsereget a vezetésről, hiszen nem szóltak senkinek át menetelükről Miklós akaratából, aki nem bízott még Kériben sem teljesen. A történelem máig nem tudott magyarázatot adni Miklós lépésére, hiszen személyes biztonságát semmi sem veszélyeztette a hadsereg körletében.

Jellemző a szovjet csapatok magatartására, hogy mint hadifoglyokat kezelték az átmenteket. Dudarjov vezérőrnagynak, a 351. lövészhadosztály parancsnokának, nem voltak pontos információi a fegyverszünetről: „*I. F. Dudarjov vezérőrnagy jelentette, hogy Miklós Béla és több más tiszt megadta magát. Miklós Béla azonban meg sem próbálta hadseregét a hitleristák ellen fordítani. A hadsereg magára volt hagyatva, így a hitlerista parancsnokságnak, a Szálasi párti tisztek segítségével, sikerült azt a kezébe kaparintania. Ezért a magyarok ellenállása nem gyengült, sőt ellenlökéseik még erősödtek is.*”³³ A szovjet szakirodalomban egyszerű megadásként jelenik meg átmenetelük. Miután Petrov vezérezredessel érintkezésbe léptek, felvették a Moszkvában tartózkodó Faraghó Gábor vezette küldöttséggel a kapcsolatot, de nem engedte vissza a frontvonalon azonnal egyiküket sem az orosz parancsnokság, így kikapcsolódtak az eseményekből.

Vasváry József déltájban összeköttetésbe lép Székely Lászlóval, aki a hadseregtörzsszel már beérkezett Beregszászra: „*Vasváry: - Van e tudomásod arról, hogy Miklósék hidat vertek?*

Székely: - Ezt nem értem. Mit jelent, hogy hidat vertek és hol?

Vasváry: - Erről így telefonon nem beszélhetek, de gondoskodni kell arról, hogy a legidősebb tábornok átvegye a hadseregpáncsnokságot.”

Ekkor jött rá Székely, hogy mi történt, erre azonnal hívta Hollósy-Kuthy László altábornagyot, a III. hadtest parancsnokát, aki nemsokára megérkezett Beregszászra, kijelentve, csak ideiglenes parancsnoknak tekinti magát: „*No Lacikám, most aztán mit csináljunk?*” Székely azt javasolja, hogy jelentse az átvételt és adjon ki parancsot a hadseregnek, hogy a továbbiakban Miklós Béla utolsó rendelkezése a mérvadó. Igyekeztek a hadsereg ütőképességének fenntartását megőrizni, mivel várták Miklós

³³ A. A. Grecsko: *A kárpátokon át*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1977, 213.

visszatérését, mindhiába, hiszen még a távbeszélő összeköttetést sem sikerült létrehozni. Gotthard Heinrici vezérezredes egy Miklós Bélát elítélő felhívást kért, de Székely kitért kérése teljesítése elől.

Miklós odaátról küldött parancsaiból egyet sem látott Székely visszaemlékezése szerint, akik pedig megkapták nem tudták, hogy nem e az ellenség által kiadott fiktív parancsok. Október 17-én László Dezső altábornagy beérkezése hamarosan véget vetett minden bizonytalanságnak. A honvéd vezérkar új főnöke, Beregfy Károly vezérezredes, azonnal leváltotta mind a főparancsnokot, mind a vezérkari főnököt az 1. hadsereg éléről.³⁴ Székely László hadműveleti osztályvezető leváltását saját maga kérte, miután látta, hogy László Dezső a nyilasok szolgálatába lépett. A vezérkari főnök Csetkey László vezérkari ezredes lett, akinek jelentette kinevezését László Dezső altábornagy még 15-én éjjel, miközben a németek harcban álltak a testőrség egységeivel a várban. Másnap, 16-án már indultak is ki a hadsereghez.³⁵

Beregfy rendelkezése szerint az 1. magyar hadsereg továbbra is Gotthard Heinrici alárendeltségében maradvá folytatja fokozatos visszavonulását, október 21-én a hadseregparancsnokság Sátoraljaújhelyre települt.³⁶

Személyi állománya nagymértékben csökkent, sokan megszöktek vagy nem voltak hajlandók Szálásra letenni az esküt, kb. 10.000 átállt. Képzeljük el, hogy egy határozott hadparancs milyen hatást váltott volna ki, ha holmi levegőből eső röplapok hatására is egész egységek álltak át. Egyfajta demoralizálódás lett úrrá a csapatokon. Gergelyfi Imre ezredes így emlékszik vissza a 24. gyaloghadosztálynál történetekre: *„Október 15-én gépkocsin visszatérőben voltunk az állásokból a hadosztály-parancsnokság álláspontjára, Aknaszlatina előtt megállította kocsinkat egy tüzértiszt és jelentette, hogy a kormányzó rádiószózatban felhívta a csapatokat, hogy szüntessék be az ellenállást és tegyék le a fegyvert. A hadosztály-parancsnokságra visszaérkezve megerősítették a hírt, de hozzátették, hogy senki sem hallotta személyesen a kormányzó rádióbeszédét, így teljes volt a zűrzavar.”*³⁷

A 24. hadosztály gyalogsági parancsnoka Czech Vilmos ezredes segédtisztje Sente László így emlékszik vissza a proklamáció elhangzására: *„Kb. 13.15-kor a bekapcsolt rádióban elhangzott a proklamáció. Kiesett kezüinkből a kanál és ezredesemmel egymásra néztünk, a váratlanságtól és csodálkozástól először nem*

³⁴ HL. Tgy. 3297. Ölvedi Ignác gyűjtése. Székely László visszaemlékezése.

³⁵ Uo. Csetkey László visszaemlékezése, 33.

³⁶ HL. VKF. 1604./Föv. Hdm. 1944. X. 16

³⁷ Szabó: i.m., 86.

tudtunk megszólalni.”³⁸

Polgár Sándor a 3/II. zászlóalj hadnagya Uzsokra érkezett be egységével: *„Október 15-én itt ért bennünket a Horthy szózat, kiléptünk a háborúból. Sapkák repültek a levegőbe, gyönyörű napsütéses idő volt, kimondhatatlan öröm. De csak tíz percig! Breuer német előjáró ezredes főbelövés mellett közölte telefonon, hogy a fegyvert nem tesszük le, tovább harcolunk a német oldalon. Nagyon nehéz volt közölni ezt a katonákkal.*”³⁹

Az október 16-i Horthy kényszerített aláírásával ellátott hadparancs minden reményt eloszlátott a honvédség alakulataiban:

„A magyar nemzethez intézett október 15-i kiáltványomat ezennel semmisnek nyilvánítom és megismétlem a magyar vezérkar főnökének a csapatokhoz intézett parancsát, mely a harc folytatását rendelte el. A súlyos hadi helyzet megköveteli, hogy a honvédhadsereg dicsőséges hírnevéhez méltóan védje hazáját. A jó Isten vezérelje a honvédséget és Magyarországot a jobb jövő útjára. Horthy s. k.”

Minden zászlóalj, osztály kapott egy német összekötő törzset az előjáró német parancsnokságokhoz, rádiókkal, kábeles telefon összeköttetéssel. Megalakul a Harcfegyelem Biztosító egység. A tábori csendőrség létszámát megerősítették.

E fokozott ellenőrzés lehetővé tette az egyéni átállási próbálkozások megakadályozását, azonban a fegyelmet nem sikerül teljesen visszaállítani. 1945 tavaszán, Ausztria területén, immáron hadsereg nélkül fogságba esik az egész hadseregfőparancsnokság is.

Aggteleky Béla hagyatéka

Aggteleky Béla altábornagy 1944 októberében a budapesti I. hadtest parancsnoka volt, amikor lázadó tisztjei letartóztatták. 1948-ig szovjet hadifogságban is volt, majd 1956-ban Svájcba emigrált. 1977-es genfi haláláig fáradhatatlanul gyűjtötte az információkat 1944 sorsdöntő időszakának feltérképezéséért. Levelező viszonyban volt szinte minden nyugati emigráns volt tiszttel.

Több száz levél maradt fenn utána, melyet a maga teljes egészében mindmáig nem dolgoztak fel.

Az 1. hadsereg történetével kapcsolatosan elsősorban Székely Lászlóval és Kéri

³⁸ HL. Tgy. 3297. Ölvedi Ignác gyűjtése. Sente László visszaemlékezése.

³⁹ Uo. Polgár Sándor visszaemlékezése.

Kálmánnal folytatott levelezést. Dálnoki Miklós Béla 1948-as halálával bizonyos tények oka talán örökre rejtély marad. 1947-ben egy tanulmányában az október 15-i események kudarcát elsősorban vezérkari tisztjeire hárította, melyet azóta több történész megtámadott. Macartney neves angol történész részben át vette Miklós érveit, melyet igyekezett fia Miklós Lajos is alátámasztani egy levelében.

Aggteleky Béla és emigráns társai a vádak ellen levélben tiltakoztak és élénk vita bontakozott ki Macartney professzorral, majd az 1970-es években Gosztonyi Péter történésszel szemben.

Aggteleky a honvédség kollektív megbélyegzése ellen foglalt állást: „*A magyar katonát, a Honvédséget a maga összességében az 1944 októberi eseményekkel kapcsolatban sem hűtlenség, sem árulás nem terheli. Ha voltak is sajnos kivételek, mulasztás és bűn egyes személyek részéről, azok száma viszonylagosan elenyésző csekély, általánosításuk pedig felelőtlen bűnös rágalmazás.*”⁴⁰ Szerinte akkor ítélezhetnék kollektíven a honvédség felett, ha a parancsot az egységek megtagadták volna. Horthy kiáltványáról azt írta: „*A kiáltvány hangsúlyozza: a honvédség elöljáróit megfelelően utasítottam, azoknak mindenki megfelelően engedelmeskedni tartozik. Aztán mindenki vár, megdöbbenve hallotta a kormányzó szájából, és ezúttal legelőször hivatalosan, hogy a háború elveszett. Órák múlnak, a beígért parancs csaknem érkezik. A kormány, a katonai vezetés, teljes passzivitásba esik. Mindenki tétlenül, egyre nyugtalanabbul, egyre idegesebben vár. Aztán jönnek a parancsok, zavart keltő kósza hírek. Majd megszólal a rádióban Szálasi, a kormányzót árulónak bélyegzi. A beígért parancs még mindig nem érkezik. Aztán mindenki saját magára, családjára gondol, akiknek élete sorsa, egzisztenciája van közvetlenül fenyegetve. Legénység, tiszt, elveszti bizalmát. A zűrzavar egyre nő. Csodálni való-e, hogy a gyengék meginognak, teljes passzivitásba esnek. Erélyes gyors cselekvés mindezt megelőzte volna. Erről senki sem beszél, de németbérencekről, hűtlen német származású ezrekről, tízezrekről igen.*”⁴¹

Ezzel szemben Gosztonyi Péter így reflektált 1971-ben: „*A Magyar Királyi Honvédség, úgy ahogy van cserbenhagyta legfelsőbb hadurát.*”⁴²

Az emigráns tisztek többnyire Aggteleky mellett állnak, még inkább Horthy Miklós személyének védelmében, akinek tisztelete még az emigrációban is töretlen.

⁴⁰ HL. Personalia Aggteleky, III/1.

⁴¹ Uo. III/4.

⁴² Uo. H/30.

Pogány Imre Vattay Antal helyettese volt 1944-ben: „*A honvédségnek gazdag nagy múltja van a történelemben...képesek lennénk ezt a legnagyobb értékünket sárba taposni, mert politikailag hibát követtünk el?*”⁴³

Az átállási kísérlet Aggteleky szerint nem azon dőlt el, hogy a fővárosban a nyilasok át tudják-e venni a hatalmat, hanem, hogy sikerül-e az arcvonalon az oroszokkal kapcsolatot fel venni és az átállást végrehajtani az 1. és 2. hadseregnél.

Legtöbb támadás Miklós Bélát érte, akinek titkolózása parancsnokai eredményes cselekvését akadályozta meg, legtöbbször tétlenségre kényszerítve őket. Ha a kormányzó nem is megy ki, de Miklós azonnal erélyesen cselekszik, akkor is sikerült volna az átállás. Miklósnak még 16-án is lett volna esélye, hogy megszervezze a németek ellen a harcot. Semmi esetre sem lett volna szabad át mennie személyesen az arcvonalon, nem beszélve annak módjáról.

Aggteleky Veress Lajossal kapcsolatosan is vádakot fogalmaz meg: „*Fokozza a két hadseregparancsnok felelősségét az a körülmény is, hogy bár csak október 20-ra várták az akció megindulását és az időpont megváltoztatása meglepte őket, mégis feladatukról már legalább egy héttel korábban értesültek és volt rá idejük, hogy arra legalább lelkiileg és szellemileg kellőképpen felkészüljenek.*”⁴⁴

Pogány Imre levele szerint Horthy arra is utasította Miklóst, hogy ha nem sikerülne az átállási akció, menjen át a szovjetekhez és képviselje a magyar kormányt. E kérdés tisztázásában Eszenyi László százados személyesen járt el, 1948-ban meglátogatta Horthy Miklóst, aki kijelentette, hogy ilyet nem mondott Miklós Bélának soha, ami a hadseregparancsnok felelősségét növeli.

A kormány bírálata is rendre megjelenik, miszerint az átállás sikeres végrehajtása érdekében fontos, hogy a csapatok a helyzettel tisztában legyenek. A hadiállapot bejelentése, kihirdetése viszont politikai ténykedés, a kormány feladata. Ez képezi a haderő haditevékenységének az alapját. Ettől fosztotta meg Lakatos a haderőt a kormányzói szózatbeli változtatásokkal. A kormányzó pedig kényszerhelyzetében kénytelen volt engedni. Székely László: „*Az ország vezetés csapnivalóan gyatra előkészületekkel elfuserálta az átállást.*”⁴⁵

Vörös Jánosnak, a honvéd vezérkar főnökének szerepe szintén máig vitatott, hiszen németbarát tisztként volt számon tartva, azonban józan ítélőképessége az

⁴³ Uo. D/15.

⁴⁴ Uo. III/3.

⁴⁵ Uo. B/10.

utolsó pillanatban mégis a fegyverszünet hívévé tette: „Vörös János, ha szellemi képességei talán az átlagot meg is haladták, jellembeli, erkölcsi és egyéb katonai erények tekintetében messze alul maradt azoknak a követelményeknek, amelyek a vezérkar főnöke eme felelősségteljes állásában elengedhetetlenül szükségesek lettek volna.”⁴⁶

A mindennemű hadműveleti előkészítést nélkülöző átállási kísérlet egy szűkebb környezet körében szerveződött meg, a hadműveleti szervek, elsősorban a vezérkari főnök hadműveleti osztályának kikapcsolása a katonai lépések sikertelenségéhez vezetett, Nádas Lajos ezredes annak vezetője nyilas kapcsolatokkal rendelkezett. Aggteleky a bukás okát Vörös kikapcsolásában látja. Veress Lajos Aggtelekyhez intézett levelében találóan fogalmaz Vörös Jánosról: „Igazad van, végzetes volt kikapcsolása, de végzetes lehetett volna bekapcsolása is, nem annyira miatta, mint inkább környezete miatt”.⁴⁷ A budapesti események valóban kihatottak a többi eseményre. Azok döntötték el a front magatartását is.

Végeredményben már augusztus 23 után hibának tekinthetjük, hogy a magyar állam nem ismerte fel, miszerint egyetlen és legsürgősebb feladata a fegyverszünet megkötése lenne.

A Faraghó féle fegyverszüneti tárgyalásokból mind a vezérkar, mind a kormány ki volt kapcsolva, aminek következményei a végrehajtásban jelentkeztek. Nem létezett az egységes katonai vezetés, a Kormányzó személyesen adott parancsot a frontról Kecskemét környékére rendelt 1. lovashadosztálynak, a fővárost védő I. hadtestnek és az oda érkező VI. hadtest törzsének. A királyi vár védelme mindezekről függetlenül Lázár Károly testőr altábornagy kezében összpontosult. Az 1. és 2. hadseregekkel Vattay Antal főhadsegéd tartotta a kapcsolatot. A katonai vezetés egysége teljesen hiányzott, Vörös János sem volt beavatva számos kérdésbe.

A kiugrási kísérletet szervezetlen módon készítették elő, nélkülözték a legelemibb konspirációs szabályokat. Rosszul mérték fel a honvédség fizikális kötöttségéből adódó lehetőségeit, mind a személyi állomány erkölcsi, pszichikai állapotát tekintve. Nem határozták meg a honvédség pontos, tervszerű feladatát.

A három hadsereg erősen leharcolt állapotban volt, mind anyagi, mind személyi szempontból. A csapatok harci kedve rohamosan csökkent. A hadseregnek világos, határozott parancs kell, ilyen nem ment ki a frontokra, csak a harc továbbfolytatását

⁴⁶ Uo. III/2.

⁴⁷ Uo. III/5.

illetően. Aki ez ellen cselekedett az esküszegést követett el legfelsőbb hadurával szemben ebben az értelemben.

Miklós Béla átmenete súlyos hiba volt, még egy rajparancsnok sem hagyhatja el egységét ilyen helyzetben. A csapatok megzavarodtak, viszont a harc folytatását rendelték el, mert a szovjet megszállást mindennél rosszabbnak tartották. Egyesek átálltak, mások csak lemaradtak alakulatuktól, mert nem voltak hajlandók lőni saját hadseregükre.⁴⁸

⁴⁸ „*Magyar Honvéd*”, 1999. november, X. évfolyam, 45. szám, 26.

Vitéz Dálnoki Miklós Béla

Vitéz Kisbarnaki Farkas Ferenc

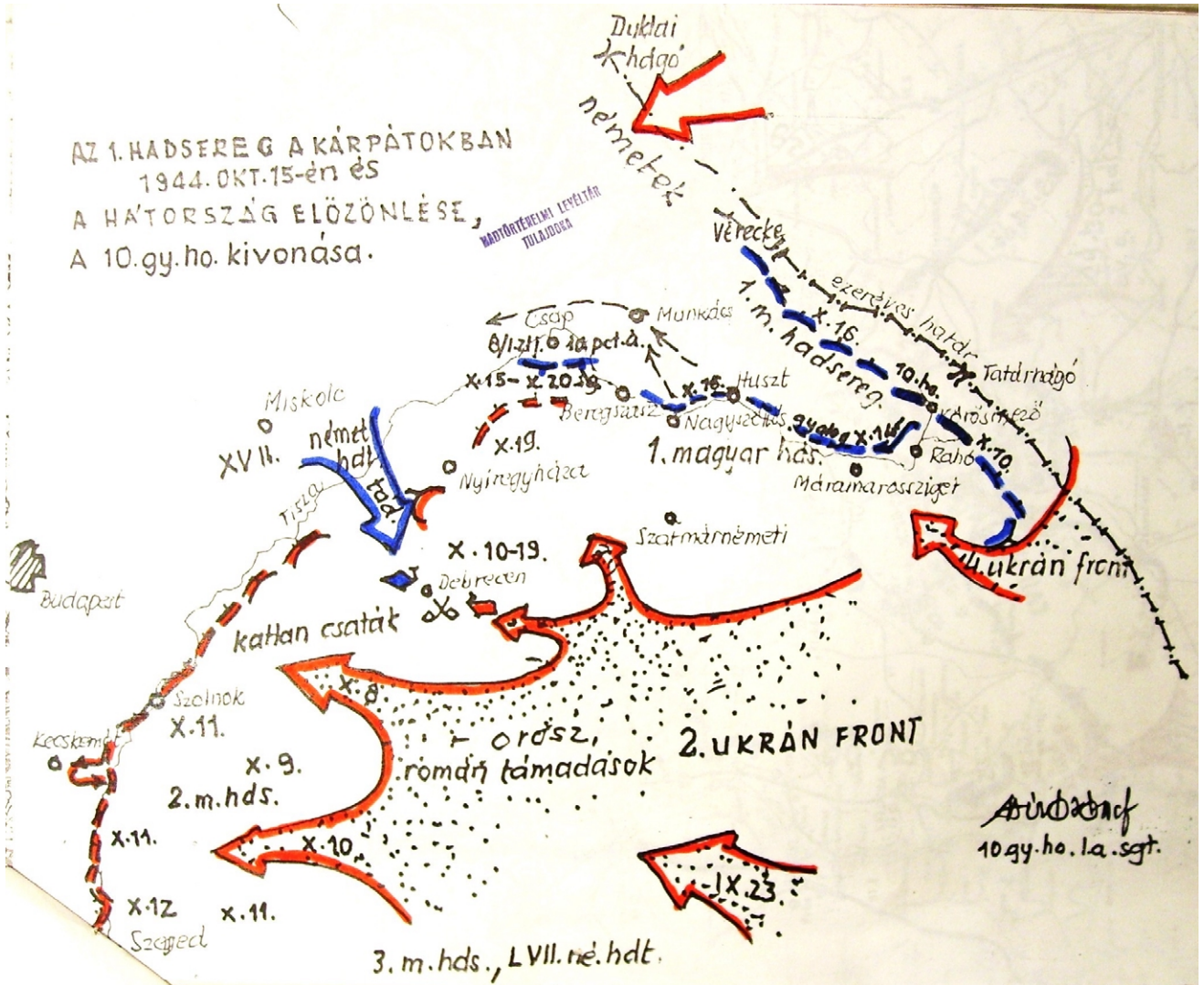
Hollósy-Kuthy László

Kéri Kálmán

AZ 1. HADSEREGET A KÁRPÁTOKBAN
 1944. OKT. 15-ÉN ÉS
 A HATORSZÁG ELŐZÖNLÉSE,
 A 10. gy. ho. kivonása.

MADYAR TÖRTÉNELMI LEVÉLTÁR
 TULAJDOKA

Budapest
 10. gy. ho. 1. a. sgt.

Forrásjegyzék

Levélári források:

1. Hadtörténelmi Levéltár – Honvéd vezérkar főnökének iratai
 - Personalia gyűjtemény
 - Tiszti személyügyi iratok
2. Honvédelmi Minisztérium Központi Irattára

Bibliográfia:

1. A. A. Grecsko: *A kárpátokon át*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1977.
2. Dálnoki Veress Lajos: *Magyarország honvédelme a második világháború előtt és alatt (II. kötet)*, München, 1973,
3. Eszenyi László: *Trianoni nemzedék*, Magyar Világ Kiadó, Budapest, 1990.
4. Gosztonyi Péter: *A magyar honvédség a második világháborúban*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1995.
5. Kéri Kálmán: *A magyar vezérkari tisztek képzése és továbbképzése az 1920-1944 közötti években*, MHVK Hadművelési Csoportfőnökség, Budapest, 1990.
6. Ölvedi Ignác: *Az 1. magyar hadsereg története*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1989.
7. Reszneki Zákó András: *Őszi harcok 1944*, Kráter Kiadó, Budapest, 1991.
8. Szabó Péter, Bene János (szerk.): *Huszonnégyes honvédek a Kárpátokban. A m. kir. 24. gyaloghadosztály története*, Nyíregyháza, 1997.
9. Veress D. Csaba: *Magyarország hadikronikája 1944-1945 (I. Kötet)*, Történelmi Hagyományörző és Hadisrgondozó Alapítvány, Budapest, 2002.

Folyóiratok:

1. *“Magyar Honvéd”*, Budapest, HM Zrínyi Kht., 1999.